

ZAMONAVIY XALQARO HUQUQDA O'Z MUSTAQILLIGI UCHUN KURASHAYOTGAN MILLAT VA XALQLARNING HUQUQIY SUBYEKTLILIGI MASALASI

Normo'minov Rustam Hamza o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti "Xalqaro huquq va inson huquqlari" yo'nalishi
magistratura talabasi.

Elektron pochta manzili: rustamnoruminov544@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14175020>

Annotatsiya. Zamonaviy xalqaro huquqda o'z mustaqilligi uchun kurashayotgan xalqlarning xalqaro huquqda subyektligi, mustaqillikni qo'lga kiritishga intilayotgan xalqlar huquqlari bilan bog'liq muhim huquqiy masala hisoblanadi. Bu mavzu, xalqaro huquq va xalqaro munosabatlarda xalqlarning o'z-o'zini belgilash huquqi, suverenitet va mustaqillikni ta'minlash bilan bog'liq asosiy prinsiplarga asoslanadi. O'z mustaqilligi uchun kurashayotgan xalqlarning xalqaro huquqdagi subyektligi tushunchasi, bir tomondan, xalqaro huquqning rivojlanishiga va xalqaro munosabatlarda yangi subyektlarning yuzaga kelishiga ta'sir ko'rsatadi. Ikkinchi tomondan, bu jarayon, xalqaro hamjamiyatning mustaqillikni tan olish va himoya qilish masalalarida qanday pozitsiya tutishini ko'rsatadi.

Zamonaviy xalqaro huquq nuqtai nazaridan, o'z mustaqilligini e'lon qilayotgan xalqlar va millatlar xalqaro huquq subyektlari sifatida tan olishni talab qilish huquqiga ega. Biroq, bu jarayon nafaqat huquqiy asosga, balki xalqaro siyosat va diplomatiyaga ham bog'liq. Shunday qilib, xalqaro huquqdagi subyektlilik, mustaqil davlatning tan olinishi va xalqaro munosabatlarda roli mustaqillikka erishgan xalqlar va millatlar uchun muhim huquqiy va siyosiy ahamiyatga ega.

Mazkur maqola xalqaro huquqning subyekti hisoblangan o'z mustaqilligi uchun kurashayotgan xalqlarning huquqiy subyektliligi va ularning o'ziga xos jihatlari hamda huquqiy asoslari va amaliy muammolari haqida ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: xalqlar, xalqaro ommaviy huquq, xalqaro huquqda subyekt, o'z taqdirini o'zi belgilash.

THE ISSUE OF LEGAL SUBJECTIVITY OF NATIONS AND PEOPLE FIGHTING FOR THEIR INDEPENDENCE IN MODERN INTERNATIONAL LAW

Abstract. In modern international law, the subjectivity of nations fighting for their independence in international law is an important legal issue related to the rights of nations striving to gain independence. This topic is based on the main principles related to ensuring the right of nations to self-determination, sovereignty and independence in international law and international relations. The concept of subjectivity of nations fighting for their independence in

international law, on the one hand, affects the development of international law and the emergence of new subjects in international relations. On the other hand, this process shows the position of the international community on the issues of recognition and protection of independence.

From the point of view of modern international law, peoples and nations declaring their independence have the right to demand recognition as subjects of international law. However, this process depends not only on the legal framework, but also on international politics and diplomacy. Thus, subjectivity in international law, the recognition of an independent state and its role in international relations have important legal and political significance for independent peoples and nations. This article provides information about the legal subjectivity of nations fighting for their independence, which are considered subjects of international law, and their specific aspects, as well as legal foundations and practical problems.

Key words: nations, public international law, subject in international law, self-determination.

ВОПРОС ПРАВОВОЙ СУБЪЕКТНОСТИ НАЦИЙ И НАРОДОВ, БОРЮЩИХСЯ ЗА СВОЮ НЕЗАВИСИМОСТЬ, В СОВРЕМЕННОМ МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

Аннотация. В современном международном праве субъектность наций, борющихся за свою независимость, в международном праве является важным правовым вопросом, связанным с правами наций, стремящихся обрести независимость. Данная тема основана на основных принципах, связанных с обеспечением права наций на самоопределение, суверенитет и независимость в международном праве и международных отношениях. Понятие субъектности наций, борющихся за свою независимость, в международном праве, с одной стороны, влияет на развитие международного права и появление новых субъектов в международных отношениях. С другой стороны, этот процесс показывает позицию международного сообщества по вопросам признания и защиты независимости.

С точки зрения современного международного права, народы и нации, провозгласившие свою независимость, имеют право требовать признания в качестве субъектов международного права. Однако этот процесс зависит не только от правовой базы, но и от международной политики и дипломатии. Таким образом, субъектность в международном праве, признание независимого государства и его роль в международных отношениях имеют важное юридическое и политическое значение для независимых народов и наций. В данной статье представлена информация о правовой субъектности наций, борющихся за свою независимость, которые считаются субъектами

международного права, и их специфических аспектах, а также правовых основах и практических проблемах.

Ключевые слова: нации, публичное международное право, субъект в международном праве, самоопределение.

Zamonaviy xalqaro huquqning asosiy prinsiplaridan biri, o'z taqdirini belgilash huquqi (*self-determination*) hisoblanadi. Bu huquq xalqning o'z kelajagini mustaqil ravishda belgilash, o'z davlatini yaratish yoki o'z mustaqilligini tiklash imkoniyatini taqdim etadi. **BMTning 1960-yildagi "Mustaqil bo'lmagan mamlakatlar va xalqlar uchun erkinlik huquqi"** to'g'risidagi Deklaratsiyasi va boshqa xalqaro huquqiy hujjatlar, bu huquqni xalqaro miqyosda tan olishni ta'minladi. Bugungi kunda dunyoda bir qator, ayniqsa, o'z mustaqilligini qayta tiklash yoki yangi mustaqil davlatlar tashkil etish uchun kurash olib borayotgan xalqlar mavjud. Bunday jarayonlar ko'pincha mintaqaviy konfliktlarga, diplomatik ziddiyatlarga va xalqaro siyosatdagi o'zgarishlarga olib kelmoqda.

O'z mustaqilligi uchun kurashayotgan xalqlarning xalqaro huquqiy subyektligi masalasi, faqatgina huquqiy nuqtai nazardan emas, balki global siyosat va diplomatiya nuqtai nazaridan ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Xalqaro huquq, mustaqillik uchun kurashayotgan xalqlarning huquqlarini va ularni xalqaro miqyosda qanday tan olish zarurligini belgilashda muhim rol o'ynaydi. Xalqaro hamjamiyat, shu bilan birga, bunday jarayonlarning xalqaro tinchlik va barqarorlikka ta'sirini hisobga olishga majbur. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomining maqsadlaridan biri *"xalqlarning tengligi va o'z taqdirini o'zi belgilash tamoyilini hurmat qilish asosida"* xalqlar o'rtasidagi do'stona munosabatlarni rivojlantirishdir.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomi va boshqa ko'plab xalqaro hujjatlar *"xalq"* va *"millat"* so'zlari bir xil tushunchalar sifatida ko'rib chiqadi.¹ Ikkinchi jahon urushidan keyin mustamlakachi xalqlarning mustaqillikka erishishida, mustaqil milliy davlatlar barpo etilishida o'z taqdirini o'zi belgilash tamoyili beqiyos rol o'ynadi. **1960-yil 14-dekabrda** BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan *"Mustamlaka mamlakatlari va xalqlariga mustaqillik berish"* to'g'risidagi deklaratsiyaga ko'ra, *"barcha xalqlar o'z taqdirini o'zi belgilash huquqiga ega, shu huquq tufayli ular o'z siyosiy maqomini erkin belgilaydilar"*.² Xalqlarning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqi uning milliy suvereniteti orqali namoyon bo'ladi.

¹ Boguslavskaya, A.L. Xalqaro huquqda "xalq" tushunchasi / A. Boguslavskaya // Xalqaro huquq va xalqaro munosabatlar jurnali. - 2016 yil - 2-son. - 20-22-betlar.

² **1960-yil 14-dekabrda** BMT Bosh Assambleyasining *"Mustamlaka mamlakatlari va xalqlariga mustaqillik berish"* https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/colonial.shtml

Agar xalqlar (millatlar) o'z taqdirini o'zi belgilash huquqiga ega bo'lsa, unda barcha davlatlar bu huquqni hurmat qilishga majburlar. Shunday qilib, xalqning milliy suvereniteti bilan bog'liq bo'lgan o'z taqdirini o'zi belgilashga bo'lgan ajralmas huquqi uning xalqaro huquqiy subyektligining asosidir. Xalqaro huquqda har bir xalq o'z taqdirini o'zi belgilash, milliy-davlat tashkil etish masalasini hal etish, u yoki bu davlatga qo'shilish va u yoki bu shaklda davlat ittifoqi shaklida boshqa xalqlar bilan birlashish, ma'lum bir davlatni tark etish va boshqa xalqlar bilan birlashish, shu bilan birga, o'zining mustaqil milliy davlatini tashkil etadi. Har bir xalq o'z tilini, urf-odatlarini, an'alarini, tegishli milliy institutlarini saqlash va erkin rivojlantirish huquqiga egaligi qayd etilgan.

Zamonaviy xalqaro huquqda xalqning subyektlik statusi — bu xalqning xalqaro huquq doirasidagi o'z huquqlari va majburiyatlariga ega bo'lgan, shuningdek, xalqaro tizimda o'zini tanitishga qodir bo'lgan maqomi. Xalqning subyektlik statusi xalqaro huquqning rivojlanishi bilan bog'liq bo'lib, o'zini o'zi belgilash huquqi, mustaqillikni tan olish va xalqaro munosabatlardagi o'rni kabi masalalarni o'z ichiga oladi. O'zini o'zi belgilash huquq bu xalqning o'z kelajagini belgilash huquqi bo'lib, xalqaro huquqda uning subyektlik maqomini tasdiqlovchi eng muhim prinsipdir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) va boshqa xalqaro huquq normalari bu huquqni tasdiqlaydi va qo'llab-quvvatlaydi. Bu huquqning mohiyati shundan iboratki, har bir xalq o'z ixtiyori bilan mustaqil davlat qurish huquqiga ega. Zamonaviy xalqaro huquqda xalqning subyektlik statusi murakkab va ko'plab omillarga bog'liq bo'lgan masaladir. O'zini o'zi belgilash huquqi, suverenitet, xalqaro tan olish jarayoni va boshqa mamlakatlarning siyosiy ta'siri kabi jihatlar bu jarayonning markaziy elementlarini tashkil etadi.³ Yangi davlatlarning xalqaro huquqda subyekt sifatida qabul qilinishi, asosan, xalqaro hamjamiyatning qarorlari, diplomatik munosabatlar va xalqaro tashkilotlarning qo'llab-quvvatlashi bilan bog'liq bo'ladi.

Xalqaro huquq nuqtai nazaridan milliy suverenitet g'oyasi bilan bog'liq vaziyat unchalik chalkash emas. Gap shundaki, xalqlarning o'z taqdirini o'zi belgilash prinsipi xalqaro huquqning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, uning shakllanishi **19-asr** oxiri **20-asr** boshlariga to'g'ri keladi. Ushbu tamoyil 1917-yildan keyin Rossiyada ayniqsa jadal rivojlanishga erishdi. ⁴Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomining qabul qilinishi bilan millatning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqi nihoyat xalqaro huquqning asosiy prinsipi sifatida huquqiy rasmiylashtirilishini yakunladi.

³ Hozirgi zamon xalqaro huquqi nazariyasi asoslari 1.1. Lukashuk, A.X. Saidov; -T.: O'zbekiston faylasuflarimilliy jamiyati nashriyoti, 2007

⁴ . Aleksandrova, E.S. Ajralishning qonuniyligi va uni zamonaviy xalqaro huquqda tan olish muammosi / E. Aleksandrova // 90-yillarga bag'ishlangan "Zamonaviy dunyoda xalqaro huquqiy tartib va uni mustahkamlashda Rossiyaning roli" xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari. yubileyi prof. D. I. Feldman (Qozon, 2012 yil 11-12 oktyabr) / tahrir hay'ati: I. A. Tarxanov, A. I. Abdullin, G. I. Kurdyukov, R. Davletgildev. : M.: 2014 - 319 b

Xususan, **1960-yildagi** mustamlaka mamlakatlari va xalqlariga mustaqillik berish to'g'risidagi deklaratsiya bu tamoyilning mazmunini konkretlashtirib, rivojlantirdi.⁵ Uning mazmuni **1970-yilda** qabul qilingan Xalqaro huquq tamoyillari deklaratsiyasida to'liq shakllantirilgan bo'lib, unda shunday deyilgan: "Barcha xalqlar o'zlarining siyosiy maqomini tashqi aralashuvisiz erkin belgilash va o'zlarining iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishini va har bir davlatni amalga oshirish huquqiga ega. BMT Nizomi qoidalariga muvofiq ushbu huquqni hurmat qilishga majburdir". Zamonaviy xalqaro huquqda kurashayotgan davlatlarning yuridik shaxsligini tasdiqlovchi normalar mavjud, biroq "faqat mustaqil ravishda kvazi-davlat funksiyalarini bajaradigan o'z siyosiy tashkilotiga ega bo'lgan xalq xalqaro huquq subyekti sifatida tan olinishi mumkin". Boshqacha qilib aytganda, millatning davlatgacha bo'lgan tashkiliy shakli bo'lishi kerak: xalq fronti, hokimiyat va boshqaruvning boshlanishi, nazorat qilinadigan hududdagi aholi va boshqalar. Mustaqil davlat yaratish uchun kurashayotgan xalq yoki millatni tan olish g'oyasi ancha oldin paydo bo'lgan. Masalan, **1907-yilgi IV Gaaga konventsiyasi** urush davridagi bunday subyektlarning bir qator huquq va majburiyatlarini nazarda tutgan. Biroq, xalqaro huquq subyektlari maqomini berish to'g'risidagi doktrinaning rivojlanishida **XX asrning 60-70-yillarida** BMTning ta'siri asosiy rol o'ynadi. **20-asrning 70-yillari oxiridan**, ya'ni dekolonizatsiya amalga yakunlanganidan boshlab mustaqillik uchun kurashayotgan xalqlar va davlatlarga xalqaro huquq subyekti maqomini berish masalasiga yondashuvlar bosqichma-bosqich o'zgardi.⁶ Birinchidan, xalqlarning o'z taqdirini o'zi belgilashi tamoyili xalqaro huquq tamoyillaridan faqat biri ekanligi va u xalqaro huquqning boshqa tamoyillari, xususan, hududiy yaxlitlik va chegaralar daxlsizligi bilan uyg'unlikda qo'llanilishi zarurligi tobora ko'proq ta'kidlanmoqda. Shuning uchun ham ko'pchilik mualliflarning fikricha, xalqaro huquq subyekti maqomi mustaqillik uchun kurashayotgan barcha xalq va davlatlarga emas, balki faqat o'z taqdirini o'zi belgilash huquqidan foydalanadiganlarga berilishi mumkin. Quyidagi holatlarning kamida bittasi: 1) 1945-yildan keyin qo'shib olingan hudud o'zini-o'zi boshqarmaydigan hududlarga tegishli (birinchi misol Falastin, ikkinchisi Guam); 2) agar davlat etnik, milliy, diniy yoki boshqa shunga o'xshash sabablarga ko'ra aholining ayrim guruhlarini tengligi prinsipiga rioya qilmagan bo'lsa (masalan, Kosovo); 3) federal davlatning konstitutsiyasi alohida ta'sis subyektlari (masalan, SSSR) uni tark etish imkoniyatini nazarda tutadi.

⁵ BMTning 1960-yil "Mustamlakachilikka qarshi deklaratsiya"

⁶ . Blishchenko I. P. Xalqlarning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqining mazmuni // Xalqlarning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqi: g'oya va amalga oshirish / komp. A. G. Osipov. M., 1997. - 817.

Ikkinchidan, shuni ta'kidlash joizki, xalqlar va millatlarning o'z taqdirini o'zi belgilashi nafaqat mustaqil davlat tuzish, balki boshqa davlat tarkibida turli muxtoriyatlar tuzish orqali ham mumkin.⁷ Agar xalqaro huquq subyektlari sifatida xalqlar va xalqlarning huquq va majburiyatlari haqida gapiradigan bo'lsak, ular davlatga nisbatan sezilarli darajada cheklanganligini ta'kidlash kerak. Biroq, quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin: o'z taqdirini o'zi belgilash va mustaqil davlat yaratish huquqi; ularni vakillik qiluvchi organlarning yuridik shaxs ekanligini tan olish huquqi; xalqaro tashkilotlar va alohida davlatlar tomonidan xalqaro huquqiy himoya olish huquqi; xalqaro shartnomalar tuzish va xalqaro huquq normalarini yaratish jarayonida boshqacha tarzda ishtirok etish huquqi; xalqaro tashkilotlar faoliyatida ishtirok etish huquqi; xalqaro huquqning amaldagi normalarini mustaqil ravishda amalga oshirish huquqi. Asosiy majburiyatlar qatoriga xalqaro huquq normalari va tamoyillariga rioya qilish va ular buzilgan taqdirda javobgarlikka tortish majburiyati kiradi. Endilikda Falastin arab xalqi uchun mustaqillik uchun kurashayotgan xalqlar va xalqlarning xalqaro yuridik shaxsi tan olindi. Ba'zi mualliflarning ta'kidlashicha, G'arbiy Sahara aholisi ham xuddi shunday maqomga ega.

Xulosa qilib aytadiganbo'lsak, o'z mustaqilligi uchun kurashayotgan xalqlarga xalqaro huquqda xususan BMT va boshqa tashkilotlar tomonidan ko'plab xalqaro hujjatlar qabul qilingan va ularning huquqlarini himoya qilish uchun yetarlicha asoslar mavjud ammo, amaliyotda o'z mustaqilligi uchun kurashayotgan xalqlarning huquqlari yetarlicha himoya qilinayotgani yo'q va bugungi kunda o'z mustaqilligi uchun kurashayotgan xalqlar huquqlarini amalda qo'llash qiyin masala bo'lib qolmoqda. Yevropada xavfsizlik va hamkorlik bo'yicha konferentsiyaning 1975-yildagi akti davlatlarni har doim BMT Nizomining maqsadlari va tamoyillari va tegishli qoidalarga muvofiq harakat qilib, huquqlar tengligi va xalqlarning o'z taqdirini boshqarish huquqini hurmat qilishga chaqiradi. xalqaro huquq. Tenglik va xalqlarning o'z taqdirini o'zi hal qilish huquqiga asoslanib, barcha xalqlar har doim to'liq erkinlikda, o'zlarining ichki va tashqi siyosiy mavqeini qachon va qanday xohlashlarini tashqi aralashuvsiz belgilash va o'z huquqlarini amalga oshirish huquqiga ega. siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy ishlarni o'z xohishiga ko'ra rivojlantirish. Shuni ta'kidlash kerakki, Yakuniy hujjatda xalqlarning teng huquqliligi va o'z taqdirini o'zi belgilash tamoyilini buzishning har qanday shaklini istisno qilish muhimligi alohida ta'kidlangan.⁸

⁷ Gurin, A.V. Xalqaro yuridik shaxs: zamonaviy rivojlanish tendentsiyalari / A.V. // Savdo va sanoat huquqi. - 2009. - 4-son. - 46-49-betlar.

⁸ Biryukov, P.N. Xalqaro huquq: darslik. nafaqa / P.N. Biryukov. - 2-nashr, qayta ko'rib chiqilgan. va qo'shimcha - M.: Yurist, 1999. - 416 b.

Xalqaro huquq subyektlari orasida xalqlar va millatlar alohida o'rin tutadi. Biroq hamma xalqlar va davlatlar ham xalqaro yuridik shaxsga ega emas. Xalqaro amaliyotdan ko'rinib turibdiki, faqat mustamlakachilikka qaram bo'lgan, o'z mustaqilligi uchun o'z davlatini shakllantirish uchun kurashayotgan xalqlar va xalqlar o'zlarining xalqaro huquqiy subyektini tan olishga da'vo qilishlari mumkin. BMT Nizomi va boshqa xalqaro-huquqiy hujjatlarda "xalq" atamasi tegishli bo'limlarda o'z taqdirini o'zi belgilash subyekti sifatida qo'llaniladi, bu esa muammoning mohiyatiga ta'sir qilmaydi. Bizning fanimizda "xalq" va "millat" atamalari ekvivalent sanalib, ikkalasi ham ko'pincha birga qo'llaniladi. Bugungi kunda ham BMT tomonidan o'z mustaqilligi uchun kurashayotgan xalqlarning huquqlarini himoya qilish uchun juda ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda va kundan kunga ahvol yaxshilanmoqda. Yaqin kelajakda o'z mustaqilligi uchun kurashayotgan xalqlarning huquqlari yana mukammalroq va kuchliroq himoya qilinadi va bu yo'lda ko'plab davlatlar birlashib harakat qilmoqda.

REFERENCES

1. Hozirgi zamon xalqaro huquqi nazariyasining asoslari 1.1. Lukashuk, A.X. Saidov; -T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007
2. Xalqaro ommaviy huquq (Darslik A.X.Saidov va boshqalar TDYU nashriyoti, 2023.
3. Hozirgi zamon xalqaro huquqi nazariyasi asoslari 1.1. Lukashuk, A.X. Saidov; -T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007
4. BMTning 1960-yil "Mustamlakachilikka qarshi deklaratsiya"
5. Aleksandrova, E.S. Ajralishning qonuniyligi va uni zamonaviy xalqaro huquqda tan olish muammosi / E. Aleksandrova // 90-yillarga bag'ishlangan "Zamonaviy dunyoda xalqaro huquqiy tartib va uni mustahkamlashda Rossiyaning roli" xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari. yubileyi prof. D. I. Feldman (Qozon, 2012 yil 11-12 oktyabr) / tahrir hay'ati: I. A. Tarxanov, A. I. Abdullin, G. I. Kurdyukov, R. Davletgildeev. : M.: 2014 - 319 b.
6. Boguslavskaya, A.L. Xalqaro huquqda "xalq" tushunchasi / A. Boguslavskaya // Xalqaro huquq va xalqaro munosabatlar jurnali. - 2016 yil - 2-son. - 20-22-betlar.
7. Velyaminov, G.M. Xalqlarning o'z taqdirini o'zi belgilashi va hududiy yaxlitligi tamoyillari o'rtasidagi munosabatlar, shuningdek, tan olish muammosi / G. Velyaminov // Davlat va huquq. - 2010. - No 10. - B. 101.
8. Biryukov, P.N. Xalqaro huquq: darslik. nafaqa / P.N. Biryukov. - 2-nashr, qayta ko'rib chiqilgan. va qo'shimcha - M.: Yurist, 1999. - 416 b.

9. Blishchenko I. P. Xalqlarning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqining mazmuni // Xalqlarning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqi: g'oya va amalga oshirish / komp. A. G. Osipov. M., 1997. - 817.
10. Grushkin, D.V. Xalqlarning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqi: g'oyaning rivojlanishi va amalga oshirilishi tarixi // Xalqlarning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqi: g'oya va amalga oshirish / D. Grushkin. komp. A. G. Osipov. M.: Xalqaro huquq va xalqaro munosabatlar jurnali. - 2017. - 57-59-betlar.
11. Gurin, A.V. Xalqaro yuridik shaxs: zamonaviy rivojlanish tendentsiyalari / A.V. // Savdo va sanoat huquqi. - 2009. - 4-son. - 46-49-betlar.